

Fodboldens vej fra askespredning til mindehaver

Af Hans Henrik Appel

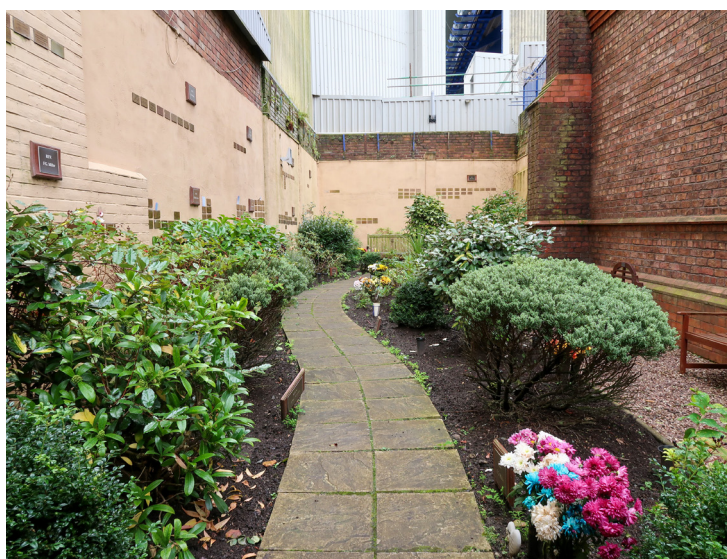
Historiker, dr. phil.



Indgangen til 'Garden of Remembrance' mellem Everton F.C.s Goodison Park og St. Luke's Church, Walton. Kirketjeneren fortalte under vores besøg i efteråret 2017, at han tidligere på ugen havde fyldt den sidste plads. Haven blev indviet i 2004. Foto: Hans Henrik Appel.

Det er en ganske særlig lille have, vi bliver lukket ind i af kirketjeneren, min søn og jeg. 'Garden of Remembrance' står der på det blå skilt over trædøren. Den er ikke stor. Måske 20 meter lang, men næppe mere end fem meter bred. En flisegang bugter sig imellem de sirligt plejede bede med forskellige planter og små blomsterbuketter. Det særlige ved haven er dens beliggenhed. På den ene side afgrænses haven af muren til koret i St. Luke's Church, Walton i Liverpool. På den anden side afgrænses den af endevæggen på Gwladys Street-tribunen på Everton F.C.s stadion Goodison Park.¹

Denne tribune er i sig selv noget særligt. Det er én af kun en håndfuld tilbageværende tribuner, opført af Storbritanniens



Den bugtede gang gennem Evertons 'Garden of Remembrance'. På murene mindeplader for nogle af de jordfæstede i haven. Efterår 2017. Foto: Hans Henrik Appel.



St. Luke's Church i midten med menighedshuset til venstre og stadion til højre. På kampdage serverer ældre damer fra menigheden kaffe og the af rigtige krus fra menighedshuset, og der er salg af gamle programmer m.m. Vinter 2015. Foto: Hans Henrik Appel.

første og største fodboldstadion-arkitekt Archibald Leitch i 1938. Men først senere i eftermiddag skal vi ind og sidde på den, når Everton skal spille kamp mod Burnley. Lige nu er det de mange skilte, der sidder på muren, vi er opmærksomme på. Skilte med navne på Evertons spillere- og tilhængere, der har fået deres aske gravet ned i haven. Samt kirkens præster. Men de hører i sagens natur også til blandt tilhængerne. Kirketjeneren forklarer, at han altid spørger de pårørende, hvor på stadion den afdøde havde sit sæsonkort. Og hvis vedkommende sad på Gwladys Street tribunen, har han placeret skiltet og asken så tæt på den pågældende række som muligt.

Det er ikke usædvanligt, at britiske fodboldstadions har kirker eller kirkegårde som naboer. Men det er ret usædvanligt, at stadion nærmest er bygget op omkring og har fået afskåret en flig af den ene tribune for at kunne blive klemt ind på matriklen ved siden af kirken. På samme måde er det ikke usædvanligt, at der ligger en mindehave med enten nedgravet eller spredt aske fra afdøde tilhængere ved siden af et britisk fodboldstadion; men ret usædvanligt at haven tilhører kirken og ikke klubben. Der findes omkring 30 fodboldmindehaver i Storbritannien, alt efter hvordan man afgrænser antallet. Selvom man kan finde fællestræk og mønstre i form og udbredelse, har de fleste af dem deres egen specielle tilblivelseshistorie.

For Goodison Parks vedkommende kan historien spores tilbage til juni 1957. I referatet fra et bestyrelsesmøde bliver det kort oplyst, at en ansøgning om, at en afdød, trofast tilhængers aske må blive spredt på selve banen, imødekommes. Man kan på den ene side argumentere for, at det må

være ret unikt, siden det er registreret i referatet. Eller man kan på den anden side argumentere for, at det er toppen af et isbjerg, der kommer til syne ved tilfældigt og undtagelsesvist at blive nævnt i referatet uden for fodboldsæsonen. Askespredning på fodboldstadions i England kan i hvert fald spores helt tilbage til 1927, hvor det nævnes en passant i en avisartikel. Men måske er det meget symptomatisk, at de fleste tidlige omtaler af askespredning på fodbold- (og golf-) baner vedrører ansatte eller tidligere spillere fra klubberne. Måske er det særlige i 1957, at det blot er en tilhænger.

Den største og mest kulørte/brogede mindehave finder man på West Bromwich Albions stadion The Hawthorns. Indhegnede 'gravsteder' med egentlige gravsten, engle, havenisser i West Bromwich-tøj, fodbolde og fodboldstøvler, trøjer og tørklæder. Haven blev indviet i 2002. Vinter 2014. Foto: Hans Henrik Appel.



Selvom fænomenet med spredning af aske på fodboldbaner kan spores tilbage til 1920'erne, er der ingen tvivl om, at udbredelsen af fænomenet tager voldsomt til omkring 1990. Hvilket er ret logisk. Ikke nok med at andelen (og antallet) af kremeringer stiger støt fra 0,5% af samtlige jordfæstelser i England 1925 over 55,4% i 1970 til 70% i 2015. I samme periode bliver det mere og mere almindeligt at finde på 'personlige' anbringelser af asken frem for blot at nedsætte en urne på en kirkegård. I dag kan man på hjemmesiden scattering-ashes.co.uk købe f.eks. vikingskib-formede urner, der kan søsættes, eller fyrværkeri, hvori asken placeres og affyres. Foruden kuglepenne med plads til aske og alle mulige former for smykker, så man altid kan have noget af den afdøde på sig. Set i den sammenhæng er det nærmest kedeligt traditionelt at lade asken blive nedsat i en mindehave ved et fodboldstadion – navnlig i et af de mange tilfælde, hvor haven er blevet indviet af en lokal biskop eller anden gejstlig, og hvor nedsættelsen forestås af en præst tilknyttet fodboldklubben.



Mindehaven ved Charlton Athletics stadion med udsigt til banen er fra 1999. Klubben havde i flere år måttet leje sig ind på andre stadions, men det lykkedes tilhængere efter en lang kamp at sikre en tilbagevenden til The Valley. Oprettelsen af mindehaven afspejlede det stærke følelsesmæssige bånd til stedet. Der må ikke efterlades personlige genstande, blot en buket blomster umiddelbart efter en askespredning. Sommer 2017. Foto: Hans Henrik Appel.

Udover at et ønske om at blive jordfæstet hos sin fodboldklub fortæller om passion, siger det også meget om identitet i det moderne samfund. Under en samtale med klubben Charlton Athletics klubkapellan og nuværende præsident for sammenslutningen af sportskapellaner, Matt Baker, fortalte han mig, at han for nylig var blevet opsøgt af en mand, der havde medbragt begge sine forældres urner fra Australien. De var udvandret fra London for mange år siden; det var svært at sige, om de hørte mere hjemme i Australien end i England. De var flyttet fra ét lokalsamfund med en menighed til en anden; de var gået fra det ene arbejdsfællesskab til det andet. Den eneste røde tråd, der gik ubrudt gennem deres liv, var tilhørsforholdet til Charlton Athletic. Som det bliver sagt i Ken Loachs fodboldfilm 'Looking for Eric': "You can change your wife, your politics, your religion, but never, never can you change your football team." Og måske er tilhørsforholdet til en fodboldklub noget af det mest konstante i en stadig mere omskiftelig verden.

Samtidig er mindehaverne og askespredningen et af de områder, der i de fleste klubber søges friholdt fra en omsiggribende kommerialisering. Ganske vist er der klubber, der tilbyder begravelsespakker og mindsten i forskellige prisklasser, men de fleste gør en dyd ud af, at det er gratis; eller, som klubben Heart of Midlothian, at pengene ubeskåret går til, at tilhængerne kan købe klubben fri fra et forretningskonsortium, der foreløbig har reddet klubben fra fallit. Klubben har godt nok formelt standset askespredninger og opsætter nu kun plaketter mod betaling i en mindehave, der samtidig er et monument for de mange af klubbens spillere, der meldte sig til 1. Verdenskrig. Men uformelt bliver der også af og til strøet aske i havens bede.

Heart of Midlothians mindehave i Edinburgh blev indviet i 2014. Den bærer markante spor af de mange markeringer af 100-året for 1. Verdenskrigs udbrud. Hearts' spillere var de første fra en fodboldklub, der meldte sig samlede som frivillige. Haven har med sine ensartede mindeplader et militært mindesmærkepræg. Askespredning er ikke en del af konceptet, men bedene bliver af og til benyttet til det. Forår 2017. Foto: Hans Henrik Appel.



I en tråd på en af klubben Coventry's fansider på de sociale medier bliver mindehaven netop betegnet som en oase i den omsiggribende kommercialisering. Og i betragtning af, at Coventry's stadion har navn efter sponsoren Ricoh og bl.a. indeholder et af Storbritanniens største casinoer, og nu ejes af et tvivlsomt investeringsselskab, der skalter og valter med klubben, kan man godt forstå, at mindehaven med plaketter for afdøde tilhængere, der har ladet deres aske strø der, har en særlig betydning som det sande holdepunkt.

I et forsøg på at kortlægge fænomenet med askespredning på fodboldbaner skrev forfatteren Graham Sharpe i 2000 rundt til de professionelle fodboldklubber i Storbritannien. Af de 82 klubber, der svarede, bekræftede stort set alle, at de enten tillod askespredning (68) eller havde tilladt det indtil for nylig. Et par storklubber svarede dog, at det var ved at tage overhånd – og nogle af dem havde derfor sat en stopper for praksis. Først og fremmest fordi de store mængder aske skadede græsset, men i enkelte tilfælde fordi der var spillere, der beklagede sig over at skulle spille fodbold på baner, hvor askeresterne var synlige. Det var tilfældet i Manchester Uni-

Ved nedsætning af aske rundt om banen på Goodison Park kunne man bede om at få sat et skilt op på indhegningen. Billedet er taget ved Gwladys Street-tribunen, som mindehaven grænser op til. Forår 2013. Foto: Hans Henrik Appel.



ted, hvor det angiveligt var spillernes ønske, at askespredning fra at finde sted på selve banen blev forlagt til græsstripen lige udenfor. I Sharpes undersøgelse havde klubben ca. 70 askespredninger i løbet af sæsonen. Ifølge Manchester Uniteds klubkapellan John Boyers, der i 1991 oprettede et netværk af fodboldklubkappellaner, var det den stadig større mediedækning af fodboldklubberne omkring 1990, der satte en sneboldeffekt i gang. I takt med at flere blev opmærksomme på muligheden for askespredning, steg efterspørgslen, og det forstærkede yderligere opmærksomheden omkring fænomenet og virkede dermed atter tilbage på efterspørgslen.

På Goodison Park i Everton reagerede man allerede i 1989 på den øgede mængde forespørgsler ved at gå fra askespredning på selve banen til nedsættelse af aske rundt om banen. Enten blev urner gravet ned eller asken hældt i små kvadratiske huller på 30 X 30 centimeter. Der var også mulighed for at få opsat et lille navneskilt på indhegningen af græstæppet ud for det pågældende hul. I klubbens svar på Graham Sharpes forespørgsel i 2000 meddelte den ligefrem "at vi snarere tilskynder til det end tillader det." Som den eneste klub havde Everton afsat en fast ugentlig dag til sådanne ceremonier – hver tirsdag. Klubbens kapellan stod da til rådighed, men man kunne også vælge selv at medbringe en præst. Og i løbet af sæsonen fandt der som regel mindst en urnenedsættelse sted om ugen.

Men i juni 2004 meddelte klubben, at der nu var fyldt op omkring banen med nedgravet aske fra 800 Evertonians,



Evertons naboer Liverpool F.C. havde egentlig planlagt at anlægge en mindehave til askespredning i forbindelse med en total ombygning af hovedtribunen på Anfield Road. Men da tribunen stod færdig i 2017, nøjedes man med et mindesmærke for de 96 tilhængere, der blev dræbt ved en stadiontragedie på Hillsborough i Sheffield i 1989. Klubansatte har dog fortalt, at man af og til finder askedynger rundt om stadion. Efterår 2017. Foto: Hans Henrik Appel.

heriblandt en enkelt tidligere spiller. Tallet svarer til, at der har været 7 centimeter mellem hullerne rundt om banen (den er 100 x 68 meter), og at der er foretaget en nedgravning om ugen igennem de 15 år, nedgravningerne har fundet sted. Hvilket begge dele lyder meget plausibelt. Men allerede i klubbens svar til Graham Sharpe i år 2000 blev det tilføjet, at man var begyndt at sprede asken langs med banen i stedet for at begrave den. Denne praksis blev imidlertid også standset i forbindelse med, at stadions urnekapacitet blev erklæret for fuldt optaget i juni 2004.

På det tidspunkt arbejdede klubben på planerne for et helt nyt stadion, og deri indgik et kapel med en urnehal. Men der ville gå en rum tid, førend planerne kunne virkeliggøres – hvilket de i øvrigt ikke blev – og i mellemtiden rettede klubben henvendelse til St. Luke's Church, der gerne stillede sin lille mindehave for kirkens ansatte til fodboldklubbens disposition. Efter at haven blev indviet af biskoppen i november 2004, har Everton-tilhængere brugt den så flittigt, at den i efteråret 2017 – kun få dage før vores besøg – også er blevet fyldt op.

I forbindelse med renovering op til Europamesterskaberne i fodbold 1996 anlagde Sheffield Wednesday denne lille mindehave foran indgangen til stadion. Den er meget diskret. Asken spredes på ral og forsvinder. Der er ingen mindesmærker, måske fordi et mindesmærke for de 96 dræbte Liverpool-tilhængere står lige ved siden af. Kun et lille skilt og friske blomster fra seneste askespredning viser stedets funktion. Efterår 2018.
Foto: Hans Henrik Appel.



Lige nu arbejder klubben atter med planer om at opføre et nyt stadion. Om der også denne gang overvejes et kapel og en urnehal er nok tvivlsomt. Da naboerne og rivalerne hos Liverpool F.C. for nogle år siden satte en stopper for askespredning på banen, blev det meddelt, at man ville indrette en mindehave til formålet ved en forestående ombygning. Men selvom ombygningen har et mindesmærke for 96 Liverpool-tilhængere, der døde ved en stadiontragedie i Sheffield i 1989, er der ikke nogen mindehave beregnet til at sprede aske. Da jeg for to år siden skrev til klubben og spurgte,

hvorfor mindehaven ikke var blevet til noget, blev jeg ringet op og fik forklaret, at man var bange for, at det ville blive ukontrollabelt. Klubben har tilhængere i hele verden, der alle bestræber sig på at fremstå som 'autentiske' tilhængere. Og hvad nu hvis askespredning bliver en del af sådanne bestræbelser på at opnå autenticitet? Af samme grund har Manchester Uniteds ledelse afvist alle forslag om anlæggelse af en mindehave. Everton F.C. er måske ikke helt i samme grad som Liverpool og Manchester United et globalt brand. Men klubben stræber efter at blive det. Og hvad vil der så ske?

Everton F.C. står også over for spørgsmålet om, hvad klubben vil gøre for de vel snart hen mod 2.000 tilhængere, der har fået deres aske begravet eller spredt på eller rundt om banen – eller i mindehaven ved St. Luke's. Nye sikkerhedskrav har i samspil med en kraftigt accelererende kommerialisering af fodbolden i England ført til, at stort set samtlige topklubber enten er flyttet til nye stadions eller totalt har ombygget de gamle gennem de seneste små 30 år. Evertons Goodison Park er et af de få, der endnu har sine gamle tribuner tilbage.

Nogle klubber har valgt at skrabe det øverste lag jord af den gamle bane og flytte den med til det nye stadion. I Arsenal's tilfælde – hvor de to gamle hovedtribuner er blevet ombygget til lejlighedskomplekser – er den gamle bane blevet en rekreativ have. Og her har man samlet det øverste jordlag fra fodboldbanen i en afgrænset mindehave. Klubben Chesterfield flyttede urnerne fra en familie, der var blevet dræbt ved en trafikulykke og havde fået deres urner begravet under selve banen, med til det nye stadion. West Ham meddelte, at man prøvede at flytte urnerne, men at de alle var gået i opløsning eller var blevet knust ved baneomlægninger. Manchester City valgte at give de pårørende til afdøde, hvis aske var spredt på deres gamle stadion, mulighed for at grave et græstørv fra banen op og tage med hjem som minde – selvom det næppe indeholdt aske fra deres afdøde. Desuden blev der umiddelbart efter flytningen til Manchester Citys nye stadion anlagt en mindehave ved det nye stadion.

Flertallet af de eksisterende mindehaver ved fodboldstadions er netop anlagt ved nye stadions. Ikke kun fordi der har været bedre plads til formålet. Også fordi der har været et større behov for klubben og dens tilhængere for at etablere bånd mellem tilhængere, klub, sted, fortid og fremtid – og de efterladte døde.

En 'lukket' mindehave fra 2006 foran lejlighederne, der nu er indrettet i art deco-tribunen foran Arsenal's tidligere stadion Highbury. I det afgrænsede hjørne af haven består jorden af overfladejord fra den gamle bane, hvor ca. 400 Arsenal-tilhængere frem til flytningen havde fået deres aske spredt. Haven er ikke beregnet til spredning af aske. Vinter 2018. Foto: Hans Henrik Appel.



Everton F.C. har meddelt, at klubben vil sørge for at tage vare på den kulturelle arv fra de knap 130 år, klubben har hørt hjemme på Goodison Park. Det bør også omfatte mindet om de mange tilhængere, der lod deres aske sprede på stadion for at være evigt knyttet til deres elskede fodboldklub. I hvert fald mindehaven ved St. Luke's vil formentlig blive bevaret af kirken. Men hvad med de 800 askenedgravninger rundt om banen? I forhold til dem, der i sin tid fik asken spredt på selve banen, må man konstatere, at græstæppet på et moderne fodboldstadion jævnlige bliver omlagt. Deres aske er sikkert for længst fjernet.

Chesterfields mindehave fra 2014 blander mindesmærker for klubbens faldne soldater under verdenskrigen med elementer fra deres forladte stadion Saltergate, Wall of Fame og tilhængernes mindeplader rundt om en plads, hvor aske kan spredes. Efterår 2017.
Foto: Hans Henrik Appel.



Da Coventry City i 2005 flyttede fra deres gamle stadion Highfield Road til et nybygget stadion, blev der anlagt en mindehave med jord og skifferstykker fra Highfield Road uden for det nye stadion, Ricoh Arena. En mindesten i haven proklamerede, at jord og skiffer var et minde om alle de tilhængere, der havde fået deres aske spredt på Highfield Road. Men klubben har faktisk siden udflytningen været i både sportslig og økonomisk modgang. Ricoh Arena er blevet købt af en rugby-klub, og Coventry har måttet leje sig ind på banen. I år har investeringsselskabet, der nu ejer klubben, for anden gang valgt at lade klubben leje sig ind hos en anden fodboldklub fremfor at betale den høje leje hos Ricoh Arena. Tilhængernes mindehave er til manges forbitrelse nu forbundet med en rugbyklub og ikke den elskede fodboldklub. Everton F.C. er ganske vist stærkere sportsligt og økonomisk funderet end Coventry City og havner næppe i samme situation. Men hvis storklubbernes skrækszenarie om at blive global begravningsplads for autenticitetshungrende fodboldtilhængere er Schylla på den ene side, er Coventrys deroute og efterfølgende svigt af mindehaven det Charybdis på den anden side, som Everton F.C. må navigere ind imellem.



Antallet af mindehaver er hidtil steget jævnt siden grundlæggelsen af den første hos Millwall i 1994. Spørgsmålet er, om udviklingen vil fortsætte. På den ene side er storklubberne nu blevet opmærksomme på, at det i den globaliserede fodboldverden kan være problematisk at administrere mindehaver, hvor 'ægte' tilhængere kan få deres aske stedt til hvile. Og på den anden side kan de mindre klubber se skrækkseksempler på, at mindehaverne begrænser klubbernes dispositionsmuligheder for at flytte rundt efter det økonomisk mest rentable. For selvom Coventrys tilhængere i mindst lige så høj grad er utilfredse med, at de har betalt £100 for at få deres navn på en af stadions mursten, er det dog en utilfredshed, der kan afhjælpes økonomisk. Men når tilhængere har ladet deres aske hvile ved fodboldklubben, kan man ikke bare betale sig fra tillidsbruddet, hvis man flytter.



Noter

- 1 Artiklen udspringer af en empirisk analyse af transformationen af britiske fodboldstadioner siden 1990. På bloggen footballandmaterialculture.com har jeg offentliggjort artikler om en række stadioner. Fænomenet mindehaver er behandlet i artiklen Appel, Hans Henrik, "De evige fodboldbaner. Askespredning, mindehaver og transformationen af britisk fodbold siden 1990", *Kulturstudier* 2017, 2. december 2017, 30-56.

Haven uden for Manchester Citys stadion The Etihad blev oprettet af frivillige umiddelbart efter, at klubben i 2003 flyttede fra sit gamle stadion Maine Road. Den indeholder også mindesmærker fra dette stadion. Et skilt fortæller, at personlige mindesmærker ikke er tilladt, men i praksis er der både mindesten, skilte, billeder, tøjbamser m.m. mellem de ca. 30 tydeligt afgrænsede askedynger i havens bede. Forår 2017. Foto: Hans Henrik Appel.

Den ældste mindehave er Millwall F.C.s fra 1994. Klubben kapellan bemærkede under en fodboldkamp, at asken spredt i midtercirklen den foregående weekend stadig var meget synlig. Han fandt det upassende, og da klubben var ved at bygge et nyt stadion, spurgte han ledelsen, om der ikke kunne indrettes en mindehave til formålet på et ledigt areal uden for stadion. Haven er siden blevet omlagt. Sommer 2017. Foto: Hans Henrik Appel.